

YO'L-TRANSPORT EKSPERTIZASINI O'TKAZISHDA TRANSPORT VOSITALARI TEZLIGINI BAHOLASH ASOSLARI

*Toshkent Davlat Transport Universiteti magistri
Kochkarov Aziz Kamaliddinovich*

Annotatsiya: *Transport vositasini mustaqil ravishda texnik ekspertizadan o'tkazishning nazariy printsiplari va uslubiy asoslari shuni ko'rsatdiki, mustaqil texnik ekspertiza sug'urta hodisasi holatlarini aniqlashtirish, transport vositasiga etkazilgan zararni aniqlash va ularning sabablari, texnologiyasi, uni ta'mirlash usullari va narxini aniqlashda samarali hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *Yo'l-transport ekspertizasi, transport vositalari tezligi, avtohalokat, transport ekspertizasi, ekspertizaning predmeti.*

Avtotexnik ekspertizaning predmeti transport vositasining texnik holati, avtohalokat joyidagi yo'l holati, avtohalokat ishtirokchilarining harakatlari va imkoniyatlari, avtohalokat mexanizmi, avtohalokatga sabab bo'lgan holatlar to'g'risidagi aniq ma'lumotdir, bu mutaxassis-avtotexnik tomonidan uning maxsus bilimlari va ish materiallari asosida belgilanadi. Mustaqil texnik ekspertizaning asosiy vazifasi transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urtalash shartnomasi bo'yicha sug'urta tovonini to'lashga ta'sir qiluvchi quyidagi holatlarni aniqlashdan iborat: transport vositasiga yetkazilgan texnik zararining mavjudligi va xususiyati; transport vositasiga texnik shikastlanish sabablari; transport vositasini ta'mirlash texnologiyasi, hajmi va narxi. Ishonchli ravishda tashkil etilgan sug'urta hodisasi sodir bo'lganida yetkazilgan zararni hisobga olgan holda transport vositasini ta'mirlash xarajatlarini aniqlash sug'urtalovchi tomonidan jabrlanuvchiga to'langan sug'urta tovonini hisoblash uchun uslubiy va axborot asosidir. Sug'urtalovchi buzilgan transport vositasini tekshirish va mustaqil ekspertizadan o'tkazishdan (baholashdan) oldin amalga oshirilgan buzilgan molmulkn ta'mirlash yoki uning qoldiqlarini yo'q qilish, jabrlanuvchiga sug'urta da'vosini yoki uning bir qismini rad etishga haqlidir, agar sug'urta hodisasi mavjudligini va majburiy shartnoma bo'yicha qoplanishi kerak bo'lgan zarar miqdorini ishonchli tarzda aniqlashga imkon bermasa. Mustaqil texnik ekspertizaning umumiy nazariy asoslari aksidentologiya (aksidentos - baxtsiz hodisa) - baxtsiz hodisalar, ularning sabablari, mexanizmlari, oldini olish usullari, shuningdek baxtsiz hodisalar oqibatlarini baholash va ularni yo'q qilish usullari haqidagi fan.

Aksidentologiyaning asosiy tushunchalaridan biri avtohalokat sodir bo'lish shartlarini, sabablarini va parametrlarini belgilaydigan transport vositalarining xavfsizligi. Avtotransport xavfsizligi ikki toifaga bo'linadi - faol (asosiy xavfsizlik) va passiv (ikkinchi darajali xavfsizlik). Faol xavfsizlik - bu avtohalokatlarning oldini olish

va ularning paydo bo'lishi uchun zarur shart-sharoitlarni bartaraf etishga qaratilgan transport vositasining tarkibiy va ekspluatatsion xususiyatlari majmuidir. Belgilangan kompleks tormozlash sifatlarini, tortish xususiyatlarini (tortish dinamikasi), barqarorlikni, boshqaruvchanlikni o'z ichiga oladi. Baxtsiz hodisalarni og'ir tormozlash bilan oldini olish mumkin, shuning uchun transport vositasining tormozlash xususiyatlari barcha harakatlanish holatlarida uning samarali sekinlashishini ta'minlashi kerak. Buning uchun tormoz tizimi tomonidan ishlab chiqilgan kuch tortish kuchidan oshmasligi kerak. Aks holda, g'ildiraklar blokirovka qilinadi (aylanishni to'xtatadi) va yo'l yuzasida siljiy boshlaydi, bu esa tormoz masofasining sezilarli darajada oshishiga va transport vositasining siljishiga olib kelishi mumkin. G'ildirak bloklanishining oldini olish uchun tormozlar tomonidan ishlab chiqarilgan kuch g'ildirakdagi og'irlik yukiga mutanosib bo'lishi kerak.

Zamonaviy transport vositalarida bir soniyada tormozlanish davrini tashkil etadigan, har bir g'ildirakning tormozlanish kuchini sozlaydigan va ularning sirpanishiga yo'l qo'ymaydigan abs ishlatiladi. Bunday holatda, tormoz tizimiga ega bo'lgan transport vositasi butun tormozlash vaqtida boshqariluvchan bo'lib qoladi. agar tormozlash juda kech bo'lsa va yo'l sharoitlari manevralarga yo'l qo'ymasa, avariyaning faqat favqulodda vaziyat zonasidan tezda chiqib ketish bilan oldini olish mumkin. Ushbu zonadan tezda chiqib ketish qobiliyati transport vositasining harakat tezligini intensiv ravishda oshirish qobiliyatini belgilaydigan tortish xususiyatlariga (tortish dinamikasi) bog'liq. Avtotransport vositasining tezlashishi parametrlari dvigatel kuchi va abs bilan birgalikda ishlaydigan tortishni boshqarish tizimining (PBS) TCS - traktsiyani boshqarish tizimining mavjudligi bilan belgilanadi. Buning sababi g'ildirakdagi tortish kuchi yo'lda tortish kuchidan oshmasligi kerak, aks holda u siljiy boshlaydi. ABS g'ildirak sezgichlari qo'zg'aysan g'ildiraklarining siljishini aniqlagandan so'ng, PBS dvigatelning tortish kuchini (aylanishlarini) avtomatik ravishda kamaytiradi va o'ziga xos yo'l sharoitida transport vositasining maksimal tezlashishini ta'minlaydi. ESP (elektron barqarorlik dasturi) - transport vositalarini dinamik barqarorlashtirish tizimi. ESP -ning vazifasi transport vositasining lateral dinamikasini boshqarish va o'ta muhim holatlarda haydovchiga yordam berishdir - transport vositasining siljishi va yon sirpanishi orqali to'xtab qolishining oldini olish. Ya'ni, yo'nalishdagi barqarorlikni, traektoriyani va manevralar paytida, ayniqsa yuqori tezlikda yoki yomon sirtlarda avtomobilning holatini barqarorlashtirishni ta'minlash. Ba'zan ushbu tizim "piyodalarga qarshi" yoki "barqarorlikni boshqarish tizimi" deb nomlanadi. Bugungi kunda dinamik barqarorlikni boshqarish, hech bo'lmaganda variant sifatida deyarli har qanday transport vositasida mavjud. Endi avtomobil sinfiga bevosita bog'liqlik yo'q: ESP tizimini nisbatan arzon bo'lgan yangi volkswagen poloda ham topish mumkin. Zamonaviy ESP tormoz, tortish kuchini boshqarish va dvigatelni boshqarish bloki bilan o'zaro bog'liq bo'lib, ularning tarkibiy qismlaridan faol

foydalanadi. Har bir daqiqada ESP mashinaning qaysi tezlikda harakatlanishini, rulni qaysi burchak ostida burilishini, dvigatelning aylanish tezligini, agar siljish bo'lsa va hokazolarni biladi. Sensorlarning signallarini qayta ishlash orqali boshqaruvchi doimiy ravishda avtomobilning haqiqiy harakatini dasturdagi narsalar bilan taqqoslaydi. Agar mashinaning xatti-harakati hisoblanganidan farq qilsa, nazoratchi buni xavfli holat deb tushunadi va uni tuzatishga intiladi. Tizim bir yoki bir nechta g'ildirakni tanlab tormozlash buyrug'ini berib, mashinani kerakli yo'nalishga qaytarishi mumkin. qaysi biri sekinlashtirilishi kerak (old g'ildirak yoki orqa g'ildirak, burchakka tashqi yoki ichki), tizim vaziyatga qarab o'zini belgilaydi. tizim abs gidromodulyatori orqali g'ildiraklarni tormozlaydi, bu esa tormoz tizimida bosim hosil qiladi. Shu bilan birga (yoki undan oldin) dvigatelni boshqarish blokiga yonilg'i etkazib berishni kamaytirish va shunga mos ravishda g'ildiraklardagi momentni kamaytirish buyrug'i yuboriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.X. Shoalimov (1-3), SH I.IIhamov (7-14boblar), SH. A. Tojiboyeva (4-5 boblar). Iqtisodiy tahlil va audit. Darslik –T.: “Sano-standart”, 2017-yil
2. Yuldashev, S., & Hakimov, S. (2022). ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИДАН КЕЛИБ ЧИҚАДИГАН ТЕБРАНИШЛАР ҲАҚИДА. *Science and innovation*, 1(A5), 376-379.
3. Имомназаров, С. К., Насриддинов, А. Ш., & Мунаввархонов, З. Т. (2021). ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ СИСТЕМ В АВТОМОБИЛЯХ. Экономика и социум, (5-1), 933-938.
4. Kazadayev, A., Sharopov, B., Hakimov, S., Umarov, I., Muxtoraliev, M., Dadaxanov, F., & Abdunazarov, A. (2022). МАМЛАКАТИМИЗДА НЕМИС ТА'ЛИМ ТИЗИМИНИ ЖОРИЙ ҚИЛИШНИНГ САМАРАДОРЛИГИ ТАҲЛИЛИ. *Journal of new century innovations*, 18(1), 124-129.
5. Mukhtasar, M., Begyor, S., Aleksandr, K., Farrukh, D., Isroil, U., Sodiqjon, K., & Akbarjon, A. (2022). ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF THE DEVELOPMENT OF THE GERMAN EDUCATION SYSTEM IN OUR COUNTRY. *Journal of new century innovations*, 18(1), 168-173.